

УДК 338.43: 635

Л. М. Галат,
к. е. н., доцент кафедри економіки та фінансів, Державний вищий навчальний заклад
"Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон, Україна
ORCID iD: 0000 0003 0075 9730

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.11.35

ОСОБЛИВОСТІ РИНКУ СВІЖИХ ОВОЧІВ В УКРАЇНІ

L. Galat,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics and Finance,
State Higher Educational Institution "Kherson State Agrarian University", Kherson, Ukraine

PERCULIARITIES OF MARKET OF FRESH VEGETABLES IN UKRAINE

Статтю присвячено проблемам функціонування сучасного ринку свіжих овочів та оцінці стану і тенденцій розвитку галузі овочівництва, як основного постачальника цього ринку. Основну увагу приділено аргументації актуальності дослідження сучасного ринку свіжих овочів в Україні, як такого, що розвивається, мінливого та слабо прогнозованого, тісно поєданого зі станом галузі овочівництва.

Наголошується, що для ринку овочевої продукції характерна складність та сегментованість через велику різноманітність овочів, які відрізняються термінами та особливостями вирощування, територіальним розміщенням виробництва, способами використання і зберігання. Однією з важливих особливостей галузі овочівництва є та, що переважна більшість овочів — 85% виробляються у господарствах населення.

Розглянуто особливості ринку свіжих овочів в Україні шляхом аналізу чотирьох його складових: пропозиції овочів, попиту населення, тенденцій у ціноутворенні, особливостей конкуренції та стан і проблеми розвитку інфраструктури ринку та суміжних галузей.

Проаналізовано стан виробництва овочів за 17 років у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення. Встановлено, що в останні роки площі виробництва овочів стабілізувалися, виробництво овочевої продукції перевищує 9 млн т; урожайність овочів зросла майже в двічі, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах у 5 разів. Аналіз структури виробництва овочів показує, що валові збори окремих культур різні та пропозиція на овочевому ринку представлена в основному традиційними культурами борщового набору. Здійснено аналіз балансу овочевої продукції, складу структури пропозиції овочів на внутрішньому ринку — за їх походженням, способом виробництва, перевагами у споживанні. Розглянуто особливості формування попиту на овочеву продукцію на національному ринку; фактори, що впливають на зміни попиту; тенденції у формуванні та динаміку цін на овочі; чинники їх змін у поточний період. Встановлено, що суттєві відмінності в цінах на овочі залежать від каналів реалізації, непрозорості їх діяльності, сезонна наповнюваність ринку овочевою продукцією.

Серед головних проблем ринку свіжих овочів і галузі овочівництва є недорозвиненість інфраструктури овочевого сектору, переважно дрібнотоварний характер виробництва, занепад тепличного господарства, вузький асортимент овочів, що переважно вирощуються в Україні, низька мотивація особистих селянських господарств до кооперування, удосконалення спільної маркетингової та логістичної діяльності. Як підсумок, запропоновано деякі шляхи підвищення ефективності функціонування овочевого сектору і його розвитку.

The article is dedicated to the problems of functioning of modern market of fresh vegetables and assessment of state and tendencies of development of branch of vegetable-growing, as a basic supplier of this market. The main attention is paid to argumentation of actuality of modern market of fresh vegetables in Ukraine, as such, that develops, changeable and poorly foreseen, closely connected with the state of industry of vegetable-growing.

It is stressed that a market of vegetable production is difficult and segmented through the big variety of vegetables, that differ in terms and peculiarities of growing, territorial placing of production, by means by usage and storage. One of important peculiarities of branch of vegetable-growing is that the majority of vegetables (85%) is grown in the economies of population.

It is observed the peculiarities of market of fresh vegetables in Ukraine by the way of analysis of its four components: supply of vegetables, demand of population, tendencies in price making, peculiarities of rivalry and state and problems of development of infrastructure of market and contiguous branches.

It is analysed the state of production of vegetables for the last seventeen years in agricultural enterprises and economies of population. It is fixed that during last years the areas of production of vegetables has been stabilized, the production of vegetables exceeds nine million tonnes; the productivity of vegetables grew almost in two times, including agricultural enterprises in five times.

The analysis of structure of production of vegetables shows that gross amount of separate vegetables are different and supply at the vegetable market is presented mainly by traditional vegetables of borsch set. It is made an analysis of balance of vegetable production, component of structure supply of vegetables at the internal market after their origin, way of production, advantages in a consumption. It is examined peculiarities of forming of demand on vegetable production at the national market; factors that influence on the changes of demand; tendencies in forming and dynamics of prices of vegetables; factors of their changes in a current period. It is set that substantial differences in prices on vegetables depended on the channels of realization, opacity of their activity, seasonal filling of market by vegetable production.

Among the main problems of market of fresh vegetables in the branch of vegetable growing are underdevelopment of infrastructure of vegetable sector, mainly small-scale character of production, decline of hothouse economy, narrow assortment of vegetables that are mainly grown in Ukraine, low motivation of personal peasant economies to cooperation, perfection of joint marketing and logistic activity. As a result, some ways of increase of efficiency of functioning of vegetable sector and its development are offered.

Ключові слова: ринок свіжих овочів, овочівництво, господарства населення, виробництво овочів, урожайність овочів, економічна ефективність, пропозиція овочів, інфраструктура ринку овочів, ціни овочів, асортимент овочів.

Key words: market of fresh vegetables, vegetable-growing, economies of population, production of vegetables, productivity of vegetables, economic efficiency, supply of vegetables, infrastructure of market of vegetables, price of vegetables, assortment of vegetables.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У структурі харчування сучасної людини свіжі овочі займають чверть харчового раціону. Населення розвинених країн овочів споживає ще більше. Широкий асортимент цієї продукції та сприятливі природно-кліматичні умови для її виробництва в Україні дають можливість задовольняти потреби вітчизняних споживачів практично у повному обсязі за рахунок власних ресурсів. Незважаючи на стрімкий розвиток галузі овочівництва, в останні період понад 85% пропозиції овочів забезпечується господарствами населення. Разом з цим, недостатня розвиненість інфраструктури, нестача спеціалізованих овочесховищ, роздрібненість цієї галузі сформували внутрішній ринок овочів, як непередбачуваний, неоднорідний за регіонами, з хиткою кон'юнктурою щодо різних видів овочів та цін. У галузі овочівництва ще неподолані системні проблеми, які супроводжували галузь з часів адміністративно-командної системи управління та додалися нові, коли в результаті втрати набутих ринків збуту овочевої продукції, товаровиробникам довелось освоювати інші, пристосовуватися до нових умов господарювання мінливої ринкової кон'юнктури та тиску глобального ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різним аспектам розвитку овочівництва: його економічній ефективності, регіональним особливостям розміщення та ефективності за категоріями господарств і окремим видам продукції, стану ринку овочів, їх маркетингу та логістиці приділялася увага як вітчизняними

вченими, так і овочівниками-практиками. До цієї проблеми привертала увагу вітчизняні науковці, зокрема Пасічник В., Каленська С., Сич З., Духницький Б., Кучеренко Т., Рудь В., Хареба О., Рибак Я., Сєвідова І. та інші. Низка досліджень з овочівництва проводиться вченими Інституту овочівництва і баштанництва НААН України. Але концентрації уваги на економічних аспектах виробництва, зберігання, логістики, реалізації та регулювання ринку овочів в Україні недостатньо, передусім тому, що цей ринок дуже мінливий та слабо передбачуваний.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є розгляд зазначених проблем та аналіз сучасних тенденцій розвитку галузі овочівництва і особливості ринку свіжих овочів в Україні в умовах поточної економічної кон'юнктури, сучасного соціально-економічного рівня життя населення та впливу на галузь глобального ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ринку овочевої продукції притаманна надзвичайно велика різноманітність продуктів, які відносять до овочевих, включаючи заморожені овочі, овочеві консерви, ферментовані, засушені продукти та інше. На території України вирощується понад 100 видів овочевих культур, розповсюджених близько 40, а найпоширеніших — 10—12 видів. Втім, з роками асортимент розширюється за рахунок вирощування агро-виробниками так званих малопоширених або нішових овочів, чималоого різноманіття зелені.

Таблиця 1. Динаміка зібраної площі, валового збору та урожайності в галузі овочівництва України

Показники	Роки								2017 р. у % до	
	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2015 р.	2016 р.
Зібрана площа, тис. га	518,6	464,4	467,8	493,8	463,8	447,1	447,1	446,3	99,8	99,8
Валове виробництво, тис. т	5821,3	7295,0	8122,4	9872,6	9637,5	9214,0	9414,5	9286,3	100,8	98,6
Урожайність, ц/га	112,3	157,1	173,6	199,9	207,8	206,1	210,5	207,9	185,2	98,8
У т. ч. сільськогосподарські підприємства										
Зібрана площа, тис. га	111,8	50,5	46,6	37,1	38,7	35,3	34,3	30,6	86,7	89,2
Валове виробництво, тис. т	986,3	780,7	964,6	1158,7	1340,3	1281,7	1322,9	1343,9	104,9	101,6
Урожайність, ц/га	88,3	154,5	207,0	312,3	346,4	363,4	382,7	435,3	119,8	113,7

Наприклад, уже сьогодні лише зимовий асортимент відкритого майданчику ОРСП "Шувар" налічує понад 100 видів плодоовочевої продукції. Коли починається сезон, цих позицій стає майже 250. У терміналі "Овочі і фрукти", де йде торгівля імпортною продукцією, реалізують близько 450 товарних позицій [1, с. 148].

Овочівництво є специфічною галуззю сільськогосподарського виробництва, через низку особливостей: овочі вирощуються у відкритому і закритому ґрунті, а також комбіновано; вирощується широкий набір овочевих культур, кожній з яких притаманна особлива агротехніка; ускладнена механізація окремих виробничих процесів, що вимагає значних витрат ручної праці; потреба в працівниках певної кваліфікації та відповідній техніці, що зумовлює високі сукупні витрати; частину овочів використовують лише у свіжому вигляді, окремі овочі зберігають протягом зимового сезону або використовують у переробленому виді. Крім того, через різні терміни дозрівання та застосування інтенсивних технологій на ділянках збирають по два, три врожаї на рік, або застосовують довготривале збирання.

Овочі вирощують у всіх регіонах України. Через відмінність природно-кліматичних, унікальних місцевих умов виробництва склалася певна овочева спеціалізація за регіонами, локальними територіями, навіть селами. Виробництво овочів розподіляється переважно таким чином: теплолюбні культури (томат, цибуля, перець і огірок) в основному вирощують в зоні степу, холодостійкі (капуста) — на Поліссі, а коренеплоди (морква, буряк) — у Лісостепу. На розміщення овочевого виробництва певним чином впливає і розвиненість аграрної інфраструктури (зрошення, сховища, об'єкти переробки, оптові ринки), близькість ринків збуту та наявність і якість доріг.

Описана диференціація видів овочів, способів їх виробництва, територіального розміщення і використання, зберігання і термінів

придатності обумовлюють складність та сегментованість ринку овочевої продукції.

Розглянемо особливості ринку овочів через складові його механізму та інфраструктуру: пропозицію, попит, ціноутворення та характер конкуренції.

Пропозиція овочів на внутрішньому ринку в основному формується за рахунок власного виробництва, переважно тому, що традиційний склад харчового раціону населення складається з овочів, що вирощуються на території України. Дослідження статистичних даних дало змогу встановити, що, площі, на яких здійснюється виробництво овочевих культур в останні роки стабілізувалися. У 2017 р. площі, на яких вирощували овочі, в усіх категоріях господарств становили 446—447 тис. га (табл. 1) [2].

Статистичні дані свідчать про поступове незначне зменшення посівних площ під овочевими культурами протягом 2000—2017 рр. — від 518,6 тис. га, до 446,3 тис. га, тобто в цілому на 14%, проте суттєвих коливань з площами під овочами за 2014—2017 рр. не спостерігалось [2]. Щодо 2017 року, то аналітики ринку це скорочення пояснюють виходом фермерів з галузі через втрату очікуваної рентабельності виробництва овочів.

Виробництвом овочів також переважно займаються господарства населення, що обумовлює характер пропозиції. Питома вага сільськогосподарських підприємств у 2017 р. становила 6,86% (відповідно, на господарства населення припадає 93,14% використовуваної ріллі) — питома вага є утричі меншою, ніж у 2000 р. А щодо валового збору, то валовий збір овочів зріс у 1,6 рази, проте питома вага виробництва, яке припадає на сільськогосподарські підприємства скоротилася з 16,94% до 14,47%. Втім, порівняльна оцінка урожайності овочевих культур у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення за цей період вказує на те, що динаміка урожайності в

Таблиця 2. Виробництво сільськогосподарських культур овочевої групи в Україні у 2017 р.

Показники	Огірки	Помідори	Капуста	Буряк столовий	Морква столова	Цибуля ріпчаста	Часник	Перець	Кабачки	Баклажани	Гарбузи столові
Зібрана площа, тис. га	50,4	74,4	67,9	38,4	42,7	54,8	21,5	15,5	30,8	5,6	27,8
% до площі овочів	11,3	16,7	15,2	8,6	9,6	12,3	4,8	3,5	6,9	1,3	6,2
Виробництво господарствами усіх категорій, тис. т	896,3	2267,5	1733,2	836,2	839,0	976,7	185,8	175,1	543,4	74,8	621,3
% до загального обсягу виробництва овочів	9,7	24,4	18,7	9,0	9,0	10,5	2,0	1,9	5,9	0,8	6,7
Виробництво господарствами населення, тис. т	851,5	1531,3	1586,5	783,5	739,6	820,9	184,2	162,2	531,2	69,1	614,5
% до загального обсягу виробництва	95,0	67,5	91,5	93,7	88,2	84,0	99,1	92,6	97,8	92,4	98,9
Урожайність, ц/га	176,9	303,4	254,6	216,1	195,4	177,8	85,7	110,8	175,6	130,3	220,7
Урожайність в господарствах населення, ц/га	170,0	230,2	247,2	210,8	183,4	163,3	86,9	105,6	173,8	124,7	221,5

останніх суттєво відстає. Так, якщо урожайність овочевих культур по галузі за цей період збільшилася на 85,2% (до 207,9 ц/га), то у сільськогосподарських підприємствах у 5 разів. Максимальна урожайність овочів спостерігалася у 2016 р. (210,5 ц/га), проте найбільша урожайність овочів у сільськогосподарських підприємствах у 2017 році була на рівні 435,3 ц/га, практично вдвічі вищою.

Це свідчить про те, що загальна продуктивність галузі за досліджуваний період зростає, проте у господарствах населення за рахунок переважно екстенсивних факторів в основному інтенсивних трудовитрат, а у сільськогосподарських підприємствах за рахунок інтенсифікації виробництва, її поглибленої спеціалізації, застосування інноваційних технологій, спеціалізованої техніки, продуктивного насіння, накопичення досвіду тощо. Слід додати, що позитивна динаміка розвитку галузі відбувається навіть за умови зменшення загальних масштабів виробництва через анексію та окупацію частини території України. Зокрема валовий збір овочів за цей період зріс на 59,5%.

Отже, чітко простежується те, що сільськогосподарські підприємства мають кращі мотиви, технічні та технологічні можливості для підвищення ефективності виробництва продукції овочівництва. Дослідження рівня урожайності овочів в Україні також дало змогу дійти висновку про те, що, незважаючи на позитивну динаміку, абсолютні значення цього показника все ще нижчі порівняно з іншими країнами світу, та вказують на необхідність пошуку резервів для удосконалення та зростання.

Структуру пропозиції національного овочевого ринку все ще формують овочі переважно борщового набору, традиційні літні овочі —

томати, огірки, перець салатний, зелень. Споживачам в Україні не вистачає вітамінного різноманіття, яке представлене на відповідних ринках Європи, Америки та Азії.

Структура виробництва і пропозиції овочів у 2017 р. в Україні відображають дані таблиці 2.

Загальні посівні площі овочевих культур становили 446,3 тис. га, у т. ч. під помідорами — 74,4 тис. га, або 16,7%, капустою — 67,9 тис. га (15,2%), цибулею ріпчастою — 54,8 тис. га (12,3%), огірками — 50,4 тис. га (11,3%), морквою — 42,7 тис. га (9,6%), буряками столовими — 38,4 тис. га (8,6%), іншими овочами, у т. ч. гарбузами столовими — 27,8 тис. га (6,2%), кабачками — 30,8 тис. га (6,9%), баклажанами — 5,6 тис. га (1,3%), перцем солодким і гірким — 15,5 тис. га (3,5%) [2].

Встановлено, що частка окремих культур у загальних валових зборах, що становлять 9286,3 тис. т, різна: помідори — 24,4%, капуста — 18,7%, цибуля ріпчаста — 10,5%, морква — 9,0%, буряки столові — 9,0% та огірки — 9,7%. Розрахована питома вага виробництва господарствами населення майже по всіх культурах перевищує 85%, за виключенням помідорів — 67,5%, цибулі ріпчастої — 84%. Отже, пропозиція на овочевому ринку представлена в основному традиційними культурами борщового набору.

Частка інших культур становить лише 18,2%. На інші малопоширені культури (зелень та пряно-ароматичні) припадає тільки 1,6%, у тому числі відкритого ґрунту 1,1% (104,0 тис. т), закритого — 0,5% (46,2 тис. т). При цьому відомо, що у країнах Європи їхня частка сягає 30%, у тому числі салату — понад 10% [3, с. 33].

Дослідження складу виробників овочів вказує на те що, ще у 1990 р. питома вага сільсько-

господарських підприємств у загальному валовому виробництві овочів становила 73%, у 1995 р. — 27,3%, у 2000 р. — 16,9%, у 2017 р. — 14,5%. Сьогодні 85,5% овочів виробляється господарствами населення, 14,5% — великотоварними підприємствами (в т. ч. 3,2% — фермерськими господарствами) [2].

У господарствах населення вирощується більшість овочів: 98% картоплі, 95% огірків, 93% столових буряків, 91% капусти, 88% моркви, тобто ключовими виробниками овочів виступають господарства населення. Разом з тим урожайність овочів в господарствах населення є нижчою, ніж середня по галузі: огірків — 170 ц/га проти 176,9 ц/га, помідорів — 230,2 ц/га проти 303,4 ц/га і т. ін.

Малопоширені овочі та зелень також виробляються переважно у господарствах населення та подекуди фермерами. Незважаючи на високу харчову цінність, широкому впровадженню у виробництво зелених, пряно-смакових, пряно-ароматичних, делікатесних овочевих культур перешкоджають низька технологічність, непридатність до індустріального вирощування, значні затрати ручної праці, недостатність донедавна інформації про умови вирощування та цінні властивості багатьох овочів [3 с. 33].

На національному овочевому ринку все ще спостерігається слабе асортиментне різноманіття. Структура пропозиції представлена переважно культурами борщового набору. Україні бракує вітамінної продукції — перцю солодкого, баклажана, часнику, багатьох зеленних і салатних культур. Сумарна частка цих культур у валовому виробництві становить 6,2%, тоді як в Європі на їх частку припадає 25—35%. Аналіз балансу попиту та пропозиції за 2010—2017 рр. показав, що ємність національного овочевого ринку (загальний фонд виробництва) за цей період збільшилась на 75,5%. Водночас темпи зростання продукції на продовольство (фонд споживання) за цей самий період зросли тільки на 49%. Відтак є необхідність урізноманітнити асортиментну пропозицію, знизити собівартість виробництва, забезпечити потужності зі збереження [4, с. 36].

5—6% усієї пропозиції свіжих овочів складають овочі вирощені у захищеному ґрунті. В Україні у теплицях вирощують три основні культури закритого ґрунту:

— томати (займають 61% площ у промислових теплицях та 42% у плівкових теплицях);

— огірки (займають 36% площ у промислових теплицях, 48% у плівкових фермерських теплицях);

— перець (займає 3% площ у промислових теплицях, у плівкових фермерських теплицях — 4%);

— капуста, що вирощується у плівкових теплицях складає 6% [5, с. 143]

Усього у 2017 році валовий збір тепличних овочів склав 590,5 тис. т [3, с. 33].

Певну частину у загальному обсягу пропозиції на внутрішньому ринку становить імпорту: це переважно тепличні овочі, які поставляються у поза сезонний період, зелень, екзотичні овочі та овочі, попит на які в деякі періоди часу не покривається внутрішніми виробниками. У 2018 році Україна імпортувала овочів вагою 15,5 тис. т вартістю майже \$20 млн [6, с. 143].

Основними імпортерами овочів в Україну є Туреччина, Польща, Нідерланди, Італія, Іспанія, Македонія, Єгипет, Індія, Китай. Польща постачала в Україну широкий перелік овочів, серед яких провідні позиції займали суміші заморожених овочів та листові салати. Голландія постачала переважно цибулю, перець солодкий, картоплю, помідори, листові салати та баклажани. З Китаю Україна імпортувала переважно сушені овочі та часник, а з Іспанії — перець солодкий (болгарський), томати, баклажани, часник, селеру, огірки та гарбузи, з Македонії — молоду (рання) капусту, яку в цій країні починають збирати значно раніше, ніж в Україні, і яка користується стабільним попитом на українському ринку вже багато років поспіль. З Італії ввозили рукколу, цикорій, шпинат та інші зеленні культури і салати, а також цвітну капусту та броколі. З Єгипту імпортували картоплю, часник, сушені овочі, листовий салат, цвітну капусту та броколі і навіть помідори. Індія в Україну експортувала сушену цибулю та консервовані огірки в великих діжках, які в подальшому розфасовувалися в Україні [7]. Поточного року додалися імпортери цибулі з Узбекистану, Казахстану та Азербайджану.

Деяку частину виробленої овочевої продукції Україна експортує. За даними Всесвітньої Торгової Організації експорт українських овочів та фруктів у 2016 р. склав 532 млн дол. США, а в 2017 р. вже 688 млн дол. США, серед яких: овочі (свіжі, сушені, заморожені) — 283 млн дол. США; фрукти (свіжі, сушені, заморожені) — 240 млн дол. США; перероблені фрукти та овочі (соки, джеми, мармелад та ін.) — 165 млн дол. США. Цибуля, огірки, тепличні овочі затребувані на ринках ЄС, Великобританії. Баштанні — на ринках ЄС, Біларусі, Великобританії. Перероблені овочі (заморожені, томатна паста) постачаються переважно на

ринки ЄС, Азії, Китаю, Індії, країн Перської затоки. Фрукти та овочі — найбільший сегмент ринку свіжих продуктів України, він генерує 60% загальної виручки [8].

Проте баланс на ринку по різних видах продукції важко встановити, тому що окремі види овочів в Україні імпортують і експортують, у залежності від кон'юнктури, яка складається на внутрішньому ринку та на більш дорогому Європейському (теплинні овочі, цибуля). Так, наприклад, засуха 1918 року в країнах ЄС посприяла збільшенню попиту на українські овочі борщового набору. За перші п'ять місяців сезону (червень — жовтень 2018 р.) їх експорт з України виріс у 2,1 рази. За перші п'ять місяців сезону 2018—2019 рр. експортовано 26,3 тис. тонн цієї продукції, до якої відносимо столовий буряк, моркву, цибулю, капусту, картоплю. За аналогічний період попереднього сезону цей показник становив 12,3 тис. тонн. Ще більш показова ситуація з цибулею — експортувати її стали більше (у 7,7 разів, із 1,7 до 13,0 тис. тонн), але і ввозять також у більших обсягах. У жовтні 2018 р. імпорт цибулі в Україні взагалі перевищував експорт. Проте це позитивна тенденція, оскільки Україна закуповує дешеву цибулю в країнах Центральної Азії, а свою екпортує за порівняно вищими цінами [9].

Питома вага експорту овочевої продукції у загальному обсязі виробництва незначна (5—6%) і залишається перспективним каналом реалізації для великотоварних господарств, збутових кооперативів та фермерів. Цей канал реалізації має потенціал, тому що за поточного рівня цін вітчизняна продукція більш конкурентоспроможна, а відтак приваблива для постачальників.

Попит на овочі в Україні формують в основному три групи суб'єктів — переробники, експортери та населення. Підприємства, що належать до перших двох взаємодіють з виробниками овочів в основному на договірних засадах, частіше на довготривалій основі, або самі є виробниками, переробниками і експортерами.

Найбільш динамічний, слобопрогнозований сегмент овочевого ринку — це та його частина де свіжі овочі продаються населенню. За оцінками операторів ринку споживчий попит на овочі на 25% задовольняється через торговельні мережі, решта на міських ринках. Так, за останні 6—7 років за даними Державної служби статистики України рівень споживання овочів та продовольчих баштанних культур населенням встановився на рівні 160—164 кг на рік на одну особу, що відповідає нормам раці-

онального харчування (161 кг) [10, с. 103]. Проте, у розвинених країнах Європи овочів та зелені споживається до 285 кг на особу. Сучасні тренди у харчуванні, мода, споживчі переваги людей, що ведуть здоровий спосіб життя потребують більшого обсягу овочів, розширення їх асортименту та різноманіття овочевих продуктів. Тому сукупний попит на свіжі овочі має зростати. Овочі відносяться до важливих продуктів харчування і у раціоні людини їх питома вага складає 25%, тому ціна на них відіграє важливу роль у формуванні споживчого кошика кожного українця. Іншим фактором збільшення споживання овочів є рівень доходів, при цьому пропозиція на душу населення є найбільшою в країнах з високим рівнем доходу. Перспективи зростання попиту на овочі з боку населення України не значні — населення не зростає, а його купівельна спроможність падає. Так, за даними Державної служби статистики України, якщо у 2017 році сукупні споживчі витрати домогосподарств склали 7139,4 грн на місяць, у тому числі 47,9% — витрати на продукти харчування (3420 грн) [10, с. 93]. В овочевому споживчому наборі українця у листопаді 2017 року 25% становила капуста, 25% — буряк, 21% — цибуля, 18% — морква, 11% — тепличні овочі. Асортимент овочів у споживчому кошику українців залишається для більшості традиційним, а обсяги витрат на них збільшуються тільки через зростання цін. Так, 2016 р. кожне домогосподарство витратило на цю групу товарів у середньому 1629 грн на місяць, а у 2017 — 1929 грн, що становить близько 15% щомісячних витрат на товари повсякденного попиту [11, с. 25].

Якщо врахувати зростання середньої заробітної плати на цей час приблизно на третину, а зростання роздрібних цін на цю групу овочів відбулося у 2—3 рази, то потенційні витрати домогосподарств на овочі на місяць можуть сягати 4—5 тис. грн. Проте власні спостереження за ринком вказують на скорочення споживання овочів українцями у зимово-весняний період, особливо тих, які дорожчали найбільше (цибуля, морква, буряк).

Зростання цін на овочі пов'язане зі зростанням витрат на їх виробництво, зберігання, маркетинг, логістику, інфляційними процесами, загальною тенденцією подорожчання продуктів харчування, а в останні роки ще й з несприятливими погодними умовами на усій території України. Значний поштовх у зростанні внутрішнього овочевого ринку може надати зростання купівельної спроможності населення або зниження роздрібних цін.

Ціноутворення на овочеву продукцію на внутрішньому ринку відбувається в залежності від балансу попиту і пропозиції та спостерігається стійка тенденція до зростання цін. На рівень цін впливає сезонна циклічність обсягів пропозиції — ціни зростають, коли запаси зменшуються і падають при збільшенні надходжень на ринок продукції нового врожаю. Найбільшого рівня ціни досягають при надходженні на ринок перших партій нового врожаю: капусти — в квітні, цибулі, буряку та моркви — у травні. Підвищуються ціни на овочі у передсвяткові та довгі вихідні дні, дешевше їх можна купити в кінці робочого дня, чи у дні з несприятливими погодними умовами. Найвищі ціни на центральних ринках міст, нижчі на локальних, куди мають більший доступ місцеві господарства населення. Найбільш дешеві ціни у тих регіонах, де ці види овочів вирощують, бо пропозиція значна, і найбільш дорожчі у віддалених від виробництва регіонах та великих містах. Найнижчі ціни на овочі довготривалого зберігання встановлюються у жовтні — листопаді, коли вони в основному закладаються у сховища. Останнім часом фактором впливу на ціни виступають імпорт та експорт з України окремих видів овочів (теплі томати, цибуля).

Рівень цін на овочі значною мірою залежить від каналів реалізації — ціни на ринках великих міст на 10—20% більші ніж у торговельних мережах, в інших містах, де є торговельні мережі — цінова ситуація протилежна, значні цінові відмінності за регіонами. Показові тенденції, що складаються у формуванні цін на овочі за різними каналами реалізації відмічає науковець Т. Кучеренко. Висока залежність цін від каналів реалізації спостерігається і при реалізації овочів безпосередньо товаровиробниками. Так, якщо середні ціни на овочі, які склалися у 2010 році у сільгосп підприємствах країни від продажів переробним підприємствам прийняти за 1, то ціни від продажу населенню складала 3,5, на ринках через власні магазини, ларька, палатки — 5,2, видані пайовикам у рахунок орендної плати за землю та майнові паї — 3,4, продажі за іншими каналами реалізації — 6,1 [12, с. 64]. Чим більше комерційних ланок віддаляє первинного виробника від кінцевого споживача, тим нижча буде ціна для першого і вища для останнього учасника процесу купівлі-продажу. В актуальний час, на наш погляд, дещо змінилися канали реалізації та їх наповненість, проте тенденції у формуванні цін на овочі та в перерозподілі доходів між учасниками каналів розподілу збереглися.

Значні регіональні та ситуативні відмінності в цінах на овочі та суттєві їх коливання, обумовлені не лише чисельними посередниками, їх спекулятивною поведінкою, нестачею сховищ для зберігання, та все ще не розвинутою інфраструктурою овочевого ринку.

Пропозиція овочів на ринках непередбачувана та нестабільна ще й через те, що через високу маржинальність якоїсь культури в одному сезоні чимало охочих селян починають її вирощувати в наступному, інші — через низьку рентабельність або збитковість згортають виробництво, що підсилює стихійність, непередбачуваність ринку та значне коливання цін. Українські товаровиробники на відміну від фермерів ЄС не працюють за контрактами по свіжим овочам, тому передбачити реальний попит не можуть. Європейські фермери не ризикують висаджувати овочеву культуру, якщо на неї немає хоча б 70% законтракованих обсягів. Навіть ті українські фермери, які працюють з торговельними мережами, а таких небагато, ціну встановлюють залежно від поточної ціни на ринку.

Найбільша помилка виробників овочів у оцінці ринкової ситуації полягає в тому, що вони орієнтуються на ціни минулого року, обирають на наступний сезон культуру, яка була найдорожчою. У наступному періоді надвиробництво спричиняє зниження цін. Аналогічна ситуація відбувається через очікування більш високої ціни на овочі. Ці коливання і непрогнозована поведінка фермерських господарств негативно впливають на ринкову ситуацію. Виробникам слід працювати системно і стратегічно, зосередитися на певному продукті, який найкраще вміють вирощувати, працювати над підвищенням його якості та зниженням собівартості продукції. В такому разі, навіть при критичному обвалі цін, можна забезпечити мінімальну маржу [13].

Характер конкуренції на ринку овочів дуже складний: велика кількість виробників однієї продукції, проте одні реалізують продукцію торговельним мережам, оптовикам, інші на ринках як самостійно, так і через непрозорі канали за участю численних посередників. Оптові ринки сільськогосподарської продукції, які на цей час активно діють — надають ринкові послуги, висвітлюють актуальну інформацію про наявність товару і ціни, сприяють модернізації українського ринку овочів, проте суттєво не вплинули на недосконалість та стихійність цього ринку. Чисельні посередники наближені до виробника, тому перерозподіл доходів від овочів відбувається ще до потрап-

ляння на ринок. За даними аналітичної служби одного з оптових ринків України, у квітні 2018 року капуста коштувала 4,5 грн/кг, у цей же час 2019 року її вартість становить 40 грн/кг, що дорожче, аніж на ринках Польщі чи Іспанії [6]. Таке багатократне зростання ціни не може сформуватися лише через несприятливі погодні умови. Ланцюг "виробник — оптовий продавець — роздрібний продавець — споживач" перервантаний великою кількістю суб'єктів господарювання, що значною мірою підвищує ціни на овочеву продукцію. Доходи посередників перевищують доходи виробників майже у 1,5—2 рази [14].

На актуальний час ситуація не змінилася, а при несприятливих погодних умовах 2018 року для виробників вона виявилася ще більш непередбачуваною. Непрогнозована ринкова кон'юнктура стосовно наявності товару і цін, спекулятивні дії посередників, а часто і товаровиробників — характерна ознака сучасного ринку овочів в Україні продовжує зберігатися.

Певні конкурентні переваги на овочевому ринку мають товаровиробники, переважно агропідприємства і фермери, які уклали контракти на постачання продукції оптовикам, торговельним мережам чи переробникам, серед господарств населення такі переваги отримують виробники ранньої та надранньої продукції, коли на неї високі ціни на ринку.

Перевагою агровиробників є і те, що вони можуть запропонувати оптовим компаніям великі партії однотипної продукції та здійснюють виробництво, зберігання, передпродажну підготовку, доставку самостійно в межах одного бізнесу. За таких умов, уся додана вартість, яка сформувалася на етапах руху овочевої продукції від виробника до споживача залишається у виробника. Такі моделі овочевого бізнесу найбільш перспективні для сучасних українських умов господарювання в овочівництві.

Отже, стабілізації цін на овочі можна очікувати за чіткої структуризації ринку, коли будуть збалансовані обсяги необхідного виробництва, переробки, внутрішнього споживання та експорту у розрізі усіх культур.

Подолання проблем, які генерує дрібнооптове виробництво овочів можливе шляхом кооперування підприємств, задіяних на різних етапах просування продукції від поля до споживача. Прикладів кооперування в Україні вже досить багато, зокрема в сегментах ранньої капусти, пекінської капусти, тепличних овочів, суниці садової, малини, часнику. Навіть за не-

значний термін існування СОК "Український часниковий кооператив УкрАП" учасники кооперативу змогли підвищити якість продукції завдяки обміну досвідом, збільшити партії для спільних продаж, здешевити садівний матеріал і організувати оренду техніки. Важлива перевага і в тому, що спільний вихід на ринок (як внутрішній, так і зовнішній) дає можливості зменшити ризики, пов'язані з коливаннями цін [11, с. 23].

Розповсюдження кооперування у часниківництві стало можливим завдячуючи іншій дієвій інституційній формі недержавної підтримки галузі — організаційна, фінансова допомога Українського проекту — розвитку плодоовочівництва (UHBDP), який діє на Півдні України. Завдяки допомозі цього проекту "Українська часникова компанія" маючи 10 річний досвід вирощування часнику, впровадила 100 проектів спільного вирощування на площі 100 га, організувала післязбиральну підготовку, зберігання та переробку 1000 т продукції, що дало можливість успішно виходити на зовнішній ринок [11, с. 24].

Виробництво овочів господарствами населення призводить до того, що на ринок потрапляють дрібні партії продукції різної якості, сортового складу з яких неможливо сформувати великі партії як на експорт, так і для великих покупців — торговельних мереж. Дрібнотоварність унеможлиблює сертифікацію овочевої продукції, без якої глобальні ринки закриті. Зокрема переважна більшість європейських торгових мереж працює лише з постачальниками сертифікованої продукції переважно зі стандартом GlobalGAP.

Для українського ринку овочів характерною проблемою є нестача овочесховищ та нерозвиненість ринкової інфраструктури, які б могли регулювати пропозицію продукції на ринку та впливати на ціни. Навіть незважаючи на те, що протягом останніх років держава надавала підтримку агровиробникам у будівництві плодо- та овочесховищ, суттєвого перелому у подоланні проблеми не наступило. Не стали накопичувачами овочевої продукції і гуртові ринки, які діють у поточний період. На нашу думку, сучасні овочесховища мають бути у великих товаровиробників, які спеціалізуються на окремих культурах, тому що процес зберігання це окремий виробничий процес по утриманню овочів у належному якісному стані певний час. Овочесховище добре доповнюється цехом доробки, пакування тощо. Тільки виробник з сучасним овочесховищем може забезпе-

чити постачання продукції на постійній основі як у торговельні мережі, так і на експорт. Такий виробник у змозі отримати відповідний сертифікат якості, контролювати умови забезпечення якості овочів на всіх етапах їх виробництва, зберігання, транспортування.

Технологічні особливості функціонування сучасного сховища такі, що у ньому немає місця дрібному товаровиробнику з невеликим обсягом продукції. Так, виробники овочів можуть закласти на зберігання овочі на договірних засадах в одному з потужних овочесховищ Херсонщини ТОВ "Грін Тим". Проте, мінімальний обсяг овочів на зберігання не менше ніж 100 т [15]. На комерційних чи кооперативних засадах такі овочесховища можуть ефективно функціонувати лише в зонах переважного виробництва овочів одного або лише кількох видів з розташуванням товаровиробників від овочесховища на доступній відстані (не більше 20—30 км).

Крім того, перспективними напрямками розвитку овочевого сектору можуть бути:

- збільшення тепличного виробництва, що дозволить отримати більш високу ціну за вирощену продукцію та розширити присутність на глобальному ринку;

- виготовлення нової продукції для здорового харчування з високим рівнем готовності до вживання;

- створення брендваної овочевої продукції, чи продуктів овочевого походження без чого неможливе просування на глобальному ринку.

ВИСНОВКИ

Ринок свіжих овочів в Україні, незважаючи на різні потрясіння, розвивається, удосконалюється та поступово демонструє ознаки руху до цивілізованого глобального ринку. Овочівництво в Україні протягом багатьох років залишається прибутковою галуззю, тому що при правильному підході до виробництва, маркетингу, логістики можна отримати дохід навіть за умови перевиробництва та падіння ринку.

Господарства населення — основні виробники овочів в Україні, незважаючи на низький рівень механізації виробничих процесів у них, з більш високими витратами праці, невисоким рівнем товарності продукції через неможливість сформувати належні товарні партії продукції для реалізації будуть продовжувати забезпечувати локальні ринки, тому що таке виробництво для них є вигідним (вони можуть працювати без торгових націнок, не є

платниками ПДВ, гнучке використання праці у т.ч. молоді). Вони є мобільними, швидко пристосовуються до зміни кон'юнктури ринку, крім того, для багатьох ОСГ такий вид діяльності основне джерело доходу для утримання родини.

Водночас ефект масштабу має велике значення. Тому на овочевому ринку майбутнє за великими спеціалізованими підприємствами, які можуть вирощувати овочі з застосуванням інноваційних технологій, з більш низькою собівартістю, а отже, реалізовувати свою продукцію за більш низькими цінами та сприяти збільшенню споживання овочів населенням. В Україні вже є чимало великих підприємств та фермерських господарств, які працюють з використанням сучасних світових технологій, включаючи зберігання, доробку, збут, сертифікацію, а інколи переробку і брендування.

Шляхом поєднання зусиль органів місцевого самоврядування, державної влади, комерційних партнерів, зацікавлених спільнот через виставки, ярмарки, конференції, глобальні інформаційні ресурси та інші способи комунікації необхідно більше демонструвати та розповсюджувати для цільових користувачів напрацьований досвід вітчизняних фермерів, показувати позитивні моделі овочевого бізнесу, шляхи їх становлення, джерела росту, пропагувати ідеї кооперування та іншої співпраці за для реалізації спільних бізнесових інтересів.

Література:

1. Гетьман Т. Борщовий набір такий улюблений і... дорогий?! // Овочівництво. 2019. № 3. С. 148.
2. Статистична інформація Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 20.05.2019).
3. Хареба О.В., Рибак Я.Я. Підвищення економічної ефективності виробництва малопоширених овочевих культур // Економіка АПК. 2018. № 12. С. 31—41.
4. Баланс овочів і баштанних продовольчих культур. Державна служба статистики України. URL: http://www.cisstat.com/food_balances/Ukraine_publication.pdf (дата звернення 20.05.2019).
5. Козак Г. Тепличні господарства мають право на життя // Овочівництво. 2019. № 2. С. 142—146.
6. У 2018 році Україна імпортувала овочів майже на 20 млн дол. URL: <https://agropolit.com/news> (дата звернення 21.05.2019).

7. Україна імпортує половину всіх овочів з Туреччини. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/ukraina-importue-polovinu-vsih-ovociv-z-tureccini>

8. Галашевський С. Експорт органічної продукції дає кращі можливості агровиробнику на зовнішніх ринках URL: <https://ukrainefood.org/2018/12/eksport-orhanichnoi-produktsii-daie-krashchi-mozhlyvosti-ahrovyrubnyku-na-zovnishnikh-rynkakh-serhij-alashevskiy/?fbclid=IwAR0ZBCXI5PGiVwxs4ZFCeUblfGxhVuf09hd-GXJlNahpSxCO1k4Fn0V11fs> (дата звернення 12.10.2018).

9. Наші овочі активно йдуть на експорт. URL: <http://agroconf.org/content/nashi-ovochi-aktivno-ydut-na-eksport>

10. Споживання овочів і баштанних продовольчих культур. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 24.02.2019).

11. Сич З. Об'єднання заради успіху: нові вимоги споживачів до овочівництва. Овочівництво. 2018. № 1 (153). С. 20—25.

12. Кучеренко Т. Ринок овочей и бахчевих культур // Овощеводство. 2011. №9. С. 58—65.

13. Карпенко О. Фермерська стратегія: кооперація плюс якість. URL: <http://infoindustria.com.ua/fermerska-strategiya-kooperatsiya-i-robota-nad-yakistyu/> (дата звернення 05.03.2019 р.).

14. Розпорядження КМ України від 31 жовтня 2011 р. №1120-р Про схвалення Концепції розвитку овочівництва і переробної галузі. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/244690528> (дата звернення 21.05.2019).

15. Охолодження та зберігання овочів. ТОВ "Грін Тім": веб-сайт. URL: <http://www.greenteam.ua/index.php/fermeram/khranenie-ovoshchej> (дата звернення 23.05.2019 р.).

References:

1. Hetman, T. (2019), "Borschovy set is so beloved and ... dear?!", *Ovochivnytstvo*. vol. 3, p. 148.

2. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Statistical information". available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>, open document (Accessed 20 may 2018).

2. Khareba, O. V. and Rybak Ya. Ya. (2018), "An increase of economic efficiency of production of current used vegetables", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 31—41.

3. State Statistics Service of Ukraine (2017), "Balance and consumption of basic food products by the population of Ukraine". available at: http://www.cisstat.com/food_balances/Ukraine_publication.pdf (Accessed 20 may 2019).

4. Kozak, H. (2019), "Hothouse economies have a right to live", *Ovochivnytstvo*, vol. 2, pp. 142—146.

5. The official site Agropolit (2019), "In 2018 year Ukraine imported vegetables almost on 20 millions of dollars", available at: <https://agropolit.com/news>, open document (Accessed 21 may 2019).

6. The official site agravery (2018), "Ukraine imports half of all vegetables from Turkey", available at: <http://agravery.com/uk/posts/show/ukraina-importue-polovinu-vsih-ovociv-z-tureccini>, open document, (Accessed 21 may 2019).

7. Galashevskiy, S. (2018), "The export of organic products gives better opportunities to agrarian manufacturer at external markets", available at: <https://ukrainefood.org/2018/12/eksport-orhanichnoi-produktsii-daie-krashchi-mozhlyvosti-ahrovyrubnyku-na-zovnishnikh-rynkakh-serhij-alashevskiy/?fbclid=IwAR0ZBCXI5PGiVwxs4ZFCeUblfGxhVuf09hd-GXJlNahpSxCO1k4Fn0V11fs> (Accessed 21 may 2019).

9. The official site Agroconf (2018), "Our vegetables actively go to the export", available at: <http://agroconf.org/content/nashi-ovochi-aktivno-ydut-na-eksport> (Accessed 12 october 2018).

10. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Consumption of vegetables and water-melon food products", available at: www.ukrstat.gov.ua (Accessed 24 february 2019).

11. Sych, Z. (2018). "Association for the sake of success: new requirements of consumers to the vegetable-growing", *Ovochivnytstvo*. vol. 1, pp. 20—25.

12. Kucherenko, T. (2011) "Market of vegetables and water-melon products". *Ovoshchevodstvo*, vol. 9. pp. 58—65.

13. Karpenko, O. (2017), "Farmers' strategy: co-operation plus quality", available at: <http://infoindustria.com.ua/fermerska-strategiya-kooperatsiya-i-robota-nad-yakistyu/> (Accessed 21 may 2019).

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), Order "About approval of Conception of development of vegetable-growing and processing industry", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/244690528> (Accessed 21 may 2019).

15. The official site LLC "Green Team" (2019), "Cooling and storage of vegetables", available at: <http://www.greenteam.ua/index.php/fermeram/khranenie-ovoshchej>, open document (Accessed 21 may 2019).

Стаття надійшла до редакції 23.05.2019 р.